

FRANSK POLERING

Av Ragnar Kristensen
2007 / revidert 2016

HVORFOR POLERE - OG MED HVA?

Fransk polering er et begrep mange har hørt, men få vet hva det egentlig betyr. Uttrykket ”håndpolert” brukes ofte i forbindelse med salgsfremstøt for moderne lakkerte bordplater med mye glans i lakkoverflaten. Normalt er dette maskinelt lakkerte overflater og har ingenting med gammeldags førindustriell ”polering” å gjøre. Men selvsagt er maskinell polering også ”polering”.

Å polere betyr å glatte ut og glanse opp en overflate ved hjelp av et polermiddel eller slipemiddel med gjentatte bevegelser. Jo glattere og slettere overflaten blir, desto mer glans og blankhet.

Formålet med poleringen er gjerne å fremheve tegninger og lød i treverket under lakken. Å fremheve treverkets tegninger og farger har til alle tider vært et viktig element i møbelkunsten.

Den mer sofistikerte betrakter har gjerne vært skeptisk til altfor glinsende lakker og et verk fra slutten av 1600-tallet anklager glinsende lakker for å være en fornærmelse mot øyet.

Fordi klarhet og treverkets fortrinn har vært et vesentlig formål med lakkering og polering, har vokspoleringer hatt en fremtredende plass gjennom 1600 og 1700-årene.

I lakkering inngikk også ofte en poleringsprosess ved at lakkoverflaten ble slipt til en mest mulig glatt og jevn overflate. Slipemiddelet var ofte pimps-

ten og sammenbuntede plantefibre.

Først på begynnelsen av 1800-tallet ble det vanlig å lage slipepapir av bl.a. glasspulver.

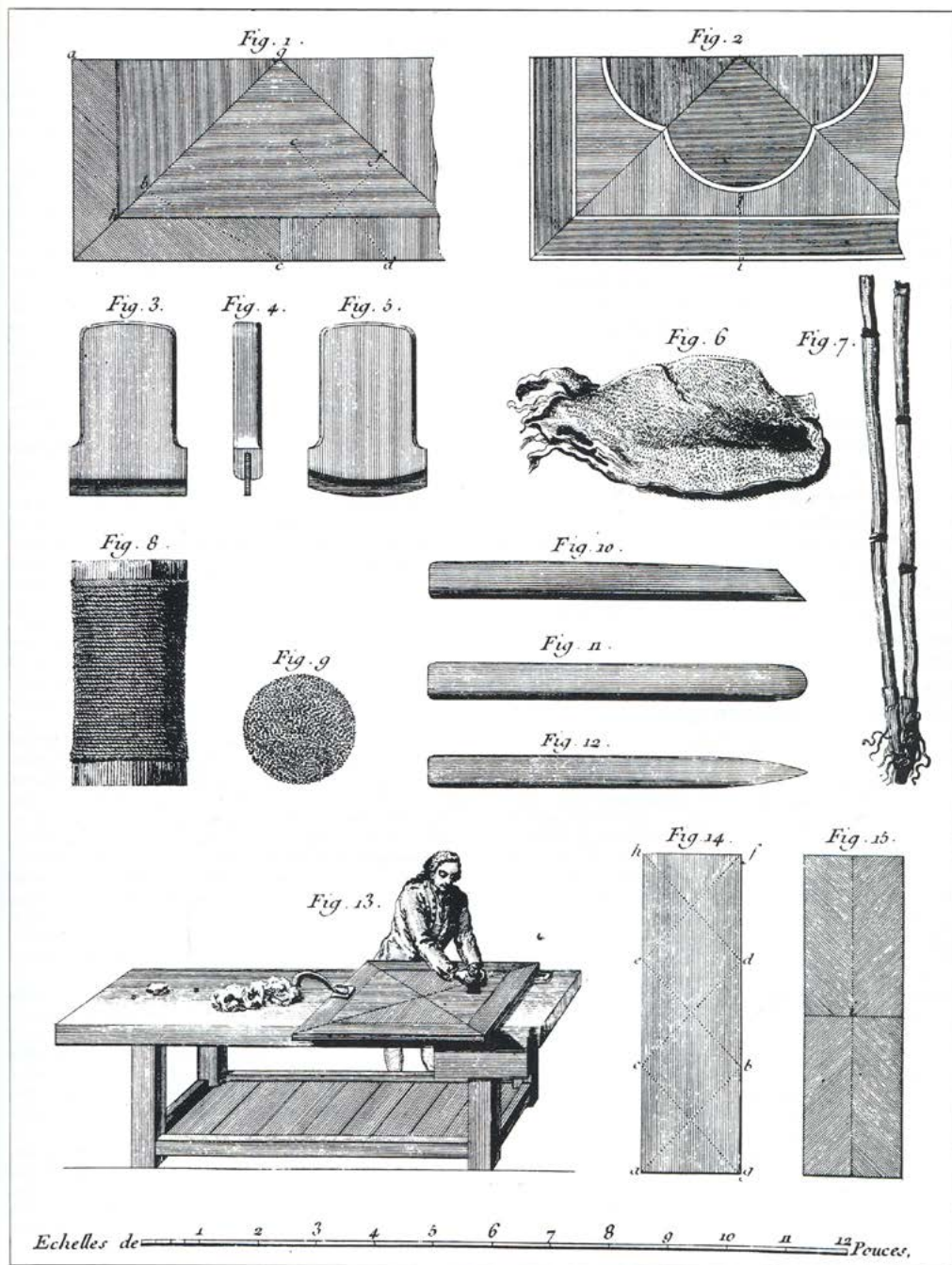
Da det var vanskelig å få en virkelig god glans ved hjelp av lakk eller voks alene, la man stor vekt på bearbeiding av treoverflaten. Med ”Fransk poleringen” kunne denne delen av prosessen i prinsippet forenkles, men erfaringsmessig er en fint bearbeidet treoverflate det beste og vanligste underlaget for franskpoleringen.

Opp gjennom historien har uttrykket polering hatt noe forskjellig innhold. Essensen er som beskrevet over, men polermiddel, metode og medium har endret seg etter teknisk utvikling og motesvingninger.

Fransk poleringen kom først på banen i begynnelsen av 1800-årene som en på sett og vis mer industriell videreutvikling av eldre former for påføring av lakk. Metoden henger sammen med empirens krav til høyglansede overflater og bruken av skjellakk som en viktig ingrediens i lakk – gjerne en hoveddel.

FRANSK OPPRINNELSE

Navnet antyder at metoden oppsto i Frankrike. I den grad man knytter metoden til empiren er det en logisk slutning. Empiren er jo i utgangspunktet en fransk utviklet stilretning, knyttet til utviklingen av Napoleons ideolo-

Den franske møbelsnekkeren og forfatteren André Jacob Roubo (1739–1791) beskriver i verket "L'Art du Menuisier" (utgitt mellom 1769 og 1764) polering som bearbeiding av treoverflaten, vokspolering eller bruk av slipelakk. Det siste omtalt som svært tidkrevende.

giske tilslutning til antikkens og særlig romernes former og symbolikk under keiserdømmet.

Forsøk på å avdekke franskpoleringens opprinnelse støter på naturlige hindringer. Arbeidsmetoder ble ofte holdt delvis hemmelige innenfor laugsordningene gjennom 1700-årene og tidlig 1800-tall.

Likevel ble det særlig gjennom 17- og 1800-årene gitt ut bøker, pamfletter og magasiner som ga mer teknisk vitenskapelige beskrivelser. De var ofte myntet på den opplyste almenhet eller direkte på håndverkerstanden. Det siste skjøt fart i begynnelsen av 1800-årene da laugsvesenet var i ferd med å oppløses over store deler av Europa.

Det finnes få gode kilder som beskriver hvor og hvordan metoden fransk polering oppsto. Et vanlig feilskjær i vår tids møbellitteratur er å slutte at omtale av ”polering” innebærer ”fransk polering”. I 16- og 1700-tallets og det tidlige 1800-tallets sprogbruk er polering imidlertid synonymt med voks og lakk polering.

Fransk polering omtales første gang skriftlig som metode i *Mechanic's Magazine*, 22. november 1823: ”The Parisians have now introduced an entirely new mode of polishing, which is called ”plaque”, and is to wood precisely what plating is to metal. The wood by some process is made to resemble marble, and has all the beauty of that article with much of its solidity. It is even asserted

by persons who have made trial of the new mode that water may be spilled upon it without staining it.”

Fransk polering som begrep eksisterer ikke før i 1825 med ”*The Cabinet-Makers Guide*” utgitt i ulike utgaver i England og De Forente Stater.

UKLAR OPPRINNELSE

Kildene er uklare og først i 1825 utgaven av *The Cabinet-Makers Guide* beskrives ”french polishing” utførlig slik metoden kjennes i dag:

”The method of varnishing furniture, by means of rubbing it on the surface of the wood, is of comparatively modern date, though beeswax has been used either by itself or mixed with spirits of turpentine for a very considerable period..” Metoden beskrives her også som ”friction polishing”.

Etter 1825-beskrivelsen bør porene i treverket først fylles med pimpspenspulver slik at skjellakken ikke synker ned treverket. Deretter benyttes et stykke flanell, viklet mange ganger med en ytre duk av fint lintøy viklet et par ganger rundt flanellsballen.

Skjellakkoppløsningen helles i denne polerballen og med polerballen eller sudden i hånden påføres skjellakken møblet med sirkelbevegelser. Beskrivelsen her er enkel i sammenligning med varianter som benyttes i dag.

Verket ”*Nicholsons practical builder*” kom ut første gang i 1830. I

den utvidede 1851-utgaven kan vi lese en beskrivelse av French polishing som innledes med ordene: "Lately a new method of polishing has been adopted for furniture, called French Polish, which consists in applying a considerable thickness of gum-lac over the wood, and by means rendering it less necessary to give the wood itself so fine a surface, as when that surface is the one which is polished. In the new method, the surface of the gum is the polished surface."

Nicholson beskriver en fremgangsmåte som er parallell til den førnevnte. Han legger imidlertid mer vekt på etappevis gjennomføring av poleringen.

Først mange omganger med sirkelbevegelser og sudden tilsatt rå linolje. Deretter minskes mengden skjellakkopløsning og erstattes etter hvert helt med ren sprit. De mer avanserte metodene som benyttes i dag minner om Nicholsons beskrivelse.

LAKKENS SAMMENSETNING

De tidlige oppskriftene på skjellakkopløsning for fransk politur har skjellakk som hovedingrediens - oppløst i ren sprit. I tillegg tilsatte man alltid harpikser som mastix og sandarak. Etersom man lærte å løse kopal i sprit ble dette forstenede harpikset en bestandig del av skjellakkpolitur.

Med tiden ble de forsterken-

de bestanddelene sløffet til fordel for en ren sprit/skjellakk oppløsning. Den rene skjellakkpolituren omtales ofte som "snekkerpolitur". "Snekkerpolituren" er gjerne synonymt med ubleket skjellakk oppløst i sprit. Brunlig i fargen. en fast ingrediens på møbelsnekkerverksteder rundt 1900 og i dag ofte en folkelig referanseramme for begrepet fransk polering.

Det finnes et utall oppskrifter på skjellakkpolitur i den historiske litteraturen fra 1800-årenes annet kvartal og fremover. Felles er at skjellakk nå er blitt hovedingrediensen. Arbeidsmetoden beskrives også med store variasjoner og det kan synes som om den enkelte håndverker må ha funnet sin foretrukne variant.

Det er ihvertfall fullt mulig å variere både metode og ingredienser. I begynnelsen av 1900-tallet utvikles celluloselakken som en avløser for den gamle skjellakkpolituren. På 1930-tallet overtok celluloselakken fullstendig.

Man gikk over fra naturharpiks til kunstig fremstilt polymer og tynner avløser sprit. Arbeidsmetoden er imidlertid i en viss grad parallell og man kan ikke se helt bort fra at dagens foretrukne Fransk poleringsvariant kan å lånt metodikk fra Celluloselakkpolering. En vesentlig forskjell er at celluloselakken ikke løses av sprit, men av tynner og spriten benyttes som sluttpoleringsmiddel.

NATURENS EGET POLYMER

Skjellakk er et sekret fra en indisk lus (Kerria Lacca). Sekretet dannes av hunninsektet som en klebrig masse på barken på trær. Sekretet går gjennom en rens/foredlingsprosess og leveres i orange eller lys farge som tynne flak. Flakene kan løses i sprit. Skjellakk er i realiteten en naturlig polymer.

Før dette produktet kan brukes som møbellakk i form av skjellakkpolitur må voksen skilles fra ved at den bunnfaller eller siles fra gjennom et kledde. Vanlig kvistlakk er i realiteten skjellakk løst i sprit, men av svært dårlig og grumsete kvalitet. Ellers har skjellakk vært utgangspunkt for ulike produkter som f.eks. gammeldagse 78-plater eller ”stenkaker”

SKJELLAKKENS ANVENDELSE

Skjellakk benyttet i lakk er tidligst beskrevet av John Evelyn i verket Sylva, første gang utgitt i 1664. Verket er en beskrivelse av skogen og trærne i England samt tresortenes anvendelse. Her beskrives en lakk hvor skjellakk inngår som ingrediens.

Skjellakken får imidlertid ikke hovedrollen før introduksjonen av ”French Polish” tidlig på 1800-tallet. Dette henger nok sammen med at man tidligere var svært opptatt av å oppnå

klarest mulige lakker. Bruken av farget treverk og innleggsarbeider på finere møbler forutsatte for så vidt at lakken først og fremst skulle fremheve det underliggende treverket. Derfor kunne slike møbler bli vokspolert fremfor å bli lakkert. Men man greide å fremstille svært klare oljebaserte lakker. Påføring og polering var imidlertid svært tidkrevende.

Først med klassisismens vekt på kjølige, mørke, glatte, mer jevntonige og polerte overflater, ble det interessant å benytte mer slørende effekter og ikke minst – en virkelig klar skjellakk klarer man heller ikke å produsere før på 1800-tallet.

Klar skjellakk oppnås ved bleking av skjellakkflakene. I håndbøker og magasiner fra tidlig 1800-tall og tidligere kan man finne diskusjoner om hvordan skjellakk kan blekes.

METODEN

Skal vi utføre en fransk polering fra grunnen av, starter vi med å glatte og eventuelt beise treverket (vanligvis vannbeis). I en del tilfeller flammer vi opp treverket, for effektens skyld, ved å påføre kaldpresset rå linolje. Deretter legger vi på et lag tynnet skjellakk.

I et kar har vi en mengde fint pimpstenspulver, fuktet med sprit, og deretter iblandet skjellakkpolitur tynnet med sprit. Ved hjelp av et stykke

FIG. 47

grov jutestrie gnis pimpstensblandingen med sirkelbevegelser inn i treverket til porene synes å være tettet best mulig. Dette må kanskje gjentas.

Vi lar overflaten hvile til dagen etter og gnir av overflødige rester med et stykke grov jutestrie fuktet med ren teknisk sprit. Deretter begynner vi på

FIG. 51

FIG. 53

grunnpoleringen.

Vi bruker sudden fylt med skjellakkpolitur og legger på lag på lag ved hjelp av sirkelbevegelser. På hendene bruker vi naturligvis gummihansker. Etter utallige omganger lar vi overflaten hvile et døgn før vi fortsetter.

Et døgn hvile og om nødvendig lett pussing med fint vannslipepapir og nye omganger med sudd og politur, men nå i åttetallsbevegelser. Bevegelsene må gjøres så tett at man dekker alle deler av overflaten jevnt. Lakken man klemmer ut av sudden tørker umiddelbart pga. rask spritfordampning. Friksjonen mellom overflaten og sudden bidrar til tørkingen.

Etter hvert tyner man ut politurinnholdet i sudden ved å tilføre ren sprit og

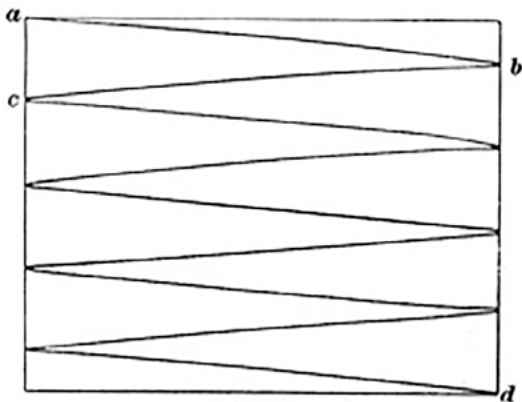

FIG. 54

ingen skjellakk. Lintøyet rundt sudden tilsettes litt rå kaldpresset linolje for å minske friksjonen. etter hvert oppnås en glatt og speilblank overflate.

Etter nok et døgnns hvile lager vi en ny sudd som fylles med ren sprit og ved nye poleringsomganger dras linoljere-
restene av overflaten og den fremstår etter hvert som ferdig. Etter et par døgnns hvile bør overflaten poleres over med bivoks. Det bidrar til økt motstand mot vannsøl og lignende. En slik overflate bør vedlikeholdes med bivokspolering.

Vi har eksperimentert med harpikstilsetninger, men ulempen er at tørketiden forlenges. Ønsker man en enda mer skinnende blank overflate kan det være en idè å forsøke ulike harpikstilsetninger i polituren. Kopal av riktig kvalitet er beklageligvis omtrent umulig å skaffe til veie. En kopaltilsatt skjellakkpolitur ville gitt mer bestandige overflater. Avsluttende polering med Benzoe harpiks oppløst i sprit er en metode for å øke glans og hardhet i den avsluttende poleringsrunden.

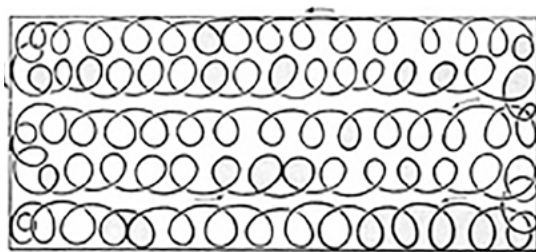

FIG. 55

REVERSIBEL BEHANDLING

Skjellakkpolitur påført med sudd kan varieres på mange måter avhengig av hva man vil oppnå.

En slitt gammel lakkoverflate kan pusses lett og poleres opp til ny glans med en sudd tilsatt skjellakkpolitur. Man kan sløyfe porefyll og gi en overflate en lett halvmatt glans avsluttet med voks, og det finnes hundre andre anvendelsesområder av varierende vanskelighetsgrad.

Skjellakkpolering av gamle møbler utført fra grunnen av er aktuelt først når overflaten er så ødelagt eller endret at man velger å fornye den helt. Påføring av skjellakk med sudd er en fin metode for å glanse opp slitte lakkoverflater uten å foreta drastiske avrensinger. Underlaget må imidlertid rengjøres godt og gjerne slipes lett i overflaten før polering.

En vesentlig fordel med skjellakkpolitur er at metoden er reversibel. Overflaten lar seg lett fjerne ved hjelp av sprit. Et franskpolt eller skjell-

lakkoppfrisket gammelt møbel er ikke ugjenkallelig endret og fornyet. Bruk av skjellakk viderefører en gammel tradisjon.

Hovedkilder:

Watin: Der Staffirmaler, Leipzig 1774 / Kremer reprinted 1987.

Stöckel: Handbuch für Künstler, Lackirlehaber und Oehlfarben-Aussreicher, Nürnberg, 1799 / Aichstätten 1988

Bergsøe: Almindelig Oeconomisk chemisk technologisk Huus og Kunstbog, Kiøbenhavn 1813

Mussey: The First American Furniture Finishers Manual, New York 1827 / 1987

Bilds Praktiske Universalrådgiver, Ålborg 1845.

Nicholson: Practical builder edition 1851.

Brachert: Beiträge zur Konstruktion und Restaurierung alter Möbel, München 1988